

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s):	Matej Beránek
Článok / Article:	Politické nástroje totalitných režimov
Vydavateľ / Publisher:	Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

BERÁNEK, M. 2015. Politické nástroje totalitných režimov. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 18, č. 3, 2015. ISSN 1335 – 2741, s. 89-112. Dostupné na internete:

http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2015/BERANEK.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

POLITICKÉ NÁSTROJE TOTALITNÝCH REŽIMOV

POLITICAL TOOLS OF TOTALITARIAN REGIMES

Matej Beránek*

ABSTRACT

The contribution reflects the most frequent used political tools of totalitarian regimes. Characteristics political tools of totalitarian regimes are rule of one political party, totalitarian ideology, secret police, labor camps or propaganda. Every totalitarian regime legitimized these tools, because of mobilization the masses and authority of regimes. They need to have these tools for effective using their power and ruling the masses. The paper also shows practical using of tools in selected countries. The aim of the contribution is to demonstrate these tools and measures the effectiveness of their using. According to their effectiveness, we also want to point out which regimes were approaching the ideal of totalitarianism. Totalitarian regimes were about to rule the mass, and of course, keep the obedience and the fear of the people. The fear becomes the basic element in non-democratic regimes, especially in totalitarian regimes, such as in Nazi Germany or in the Soviet Union during the time of dictatorship of Joseph Stalin. The final aim of totalitarian regimes was total rule of the society. Ruling of the society was a crucial demand of totalitarian regimes, which they reach by combination of propaganda, totalitarian ideology and tools of terrors.

Key words: totalitarian regimes, totalitarian ideology, labor camps, secret police

Úvod

Dvadsiate storočie prinieslo niekoľko zásadných a rozhodujúcich zmien, medzi ktoré patril aj vznik rôznych totalitných a autoritatívnych režimov. Totalitné režimy súviseli s rozvojom masovej spoločnosti, vyznačovali sa vládou jednej strany, ktorá vychádzala z konkrétnej ideológie, využívala masovokomunikačné prostriedky, tajnú políciu a teror. Pre udržanie politickej moci využívala strana, resp. vodca strany všetky dostupné politické nástroje.

Medzi najčastejšie politické nástroje totalitných režimov zaraďujeme vládu

* Mgr. Matej Beránek pôsobí ako interný doktorand na Katedre politológie a európskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slančíkovej 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, e-mail: beranek.matej@gmail.com.

jednej masovej strany, na ktorej čele stojí jej vodca, totalitnú ideológiu, tajné a spravodajské služby podriadené režimu, pracovné a koncentračné tábory pre nepriateľov režimu či masovú propagandu. Vláda jednej strany bola väčšinou previazaná s vládou jedného diktátora. Ten sa snažil sústrediť všetku politickú moc v jednom centre. Odišnosti totalitných strán boli v tom, ako uchopili a neskôr vykonávali svoju moc, ale aj v osobnostiach vodcov. Totalitná ideológia v sebe niesla posolstvo a charakter režimu. Bol to akýsi návod, akým sa mali jednotlivci v takom štáte riadiť. Ideológia sa tak stávala súčasťou spoločnosti, dá sa povedať, že niekedy s ňou až splývala. Jedným z najodstrašujúcejších nástrojov totalitných režimov sa stali pracovné tábory pre ich odporcov. Tie vznikali v Nemecku, v Sovietskom zväze, v Československu, v Severnej Kórei existujú ešte dodnes. V pracovných táboroch uplatňoval režim svoju základnú podstatu, a tou bol teror.

Cieľom tejto štúdie je poukázať na politické nástroje totalitných režimov a špecifiká, ktoré s nimi súviseli a akým spôsobom sa uplatňovali v konkrétnych prípadoch a krajinách. Takisto chceme poukázať na efektívne využívanie politických nástrojov totalitných režimov a tak dospieť k tomu, či sa jednotlivé príklady približovali k ideálu totalitarizmu. V štúdií vychádzame z diel teoretikov totalitarizmu ako **Carl Fridrich** a **Zbigniew Brzezinski**, **Raymon Aron**, **Hannah Arendt**, **Giovanni Sartori**, **Stanislav Balík** a **Michal Kubát**, kde uvádzame ich teoretické vymedzenia režimov tohto typu. Ďalej sa opierame o konkrétne historické udalosti súvisiace s uvedením politických nástrojov totalitných režimov do praxe.

1 Praktické východiská pre vznik vlády jednej strany

Základným nástrojom asi každého totalitného režimu je politická strana, usilujúca sa o „totálnu“ vládu nad celou spoločnosťou, pričom chce sústrediť vo svojich rukách všetky dôležité zložky spravujúce štát. **Fridrich a Brzezinski** hovorili o „jednej masovej strane riadenej oligarchiou“ (Sartori, 1993, s. 24), **Raymond Aron** v teoretickom vymedzení totalitnej strany uvádza: „Fenoménu totalitarizmu patrí k režimom, ktoré poskytujú jednej strane monopol na politickú činnosť. Monopolná strana je vedená alebo vyzbrojená ideológiou, ktorej prikladajú absolútnu autoritu, a ktorá sa v dôsledku toho stáva oficiálnou štátnou pravdou.“ (Aron, 1993, s. 158) Existencia jednej monopolnej politickej strany patrí k základným predpokladom vzniku totalitného režimu. Politická strana sa tak stáva centrom všetkej politickej moci. Akékoľvek existujúce

spoločenské funkcie zaisťuje strana, nič sa nemôže diať mimo nej. (Balík – Kubát, 2012) Musíme však uviesť, že monopolná strana môže existovať i v demokratických podmienkach. My sa zameriavame na vznik monopolných strán v nedemokratických podmienkach, ktoré sa neskôr premenili na totalitné strany. Takéto strany sa usilovali o monopolné postavenie v tom zmysle, že si vyhradzovali právo na absolútnu moc nad jedincom. Dosahovali to tým, že strana sa snažila zasahovať do každodenného života a ovplyvňovať ho.

Nástup totalitnej strany umožnili niekedy samotné demokratické zriadenia, ako tomu bolo v prípade Nemecka. Politický a stranícky systém Weimarskej republiky¹ charakterizoval **Giovanni Sartori** ako systém s polarizovaným pluralizmom. V takomto systéme sa vyskytovali antisystémové strany, volebný prah zvoliteľnosti bol veľmi nízky, strany nedisponovali vysokým koalíčnym potenciálom, dokonca aj ideologicky príbuzné strany neboli schopné medzi sebou komunikovať. (Sartori, 2005) Za ďalší dôvod predchádzajúci **Hitlerovmu** nástupu môžeme označiť hospodársku krízu na konci dvadsiatych rokov a politickú a sociálnu krízu z nej vyplývajúcu. Kríza vyplývala rovnako z toho, že ríšsky prezident **Paul von Hindenburg** mohol riadiť krajinu prostredníctvom článku 48 Weimarskej ústavy. Podľa tohto článku disponoval prezident právom zakročiť, dokonca aj ozbrojenou silou, proti komukoľvek, kto by ohrozoval bezpečnosť a poriadok v krajine. Článok 48 umožňoval zrušenie niektorých práv zakotvených v ústave, ako slobodu jednotlivca, listové tajomstvo a slobodu zhromažďovania sa. (Reichsverfassung, 1919)

Kombináciou uvedených faktorov umožnil demokratický systém, aby sa stal **Adolf Hitler** kancelárom. Po jeho menovaní stále pretrvávalo demokratické zriadenie krajiny a na marec 1933 boli vypísané voľby do snemu. K úplnej moci nacistom dopomohla „náhoda“ v podobe požiaru ríšskeho snemu². Ten vyhorel 27. februára 1933. Bezprostredne po vzniku požiaru boli na mieste prítomní **Hitler, Goebbels a Göring**. (Gisevius, 2009) Po požiari vydal ríšsky prezident nariadenie na ochranu ľudu a štátu, čím obmedzil na „dočasnú“ dobu niektoré

¹ Názov dostala podľa mesta Weimar, kde Nemci založili republiku.

² Dodnes sa vedú polemiky o tom, či požiar ríšskeho snemu spôsobili samotní nacisti, aby si uvoľnili cestu k moci. K tejto téze sa prikláňa William L. Shirer, ktorý uvádza všetky dôležité fakty a okolnosti, ktoré viedli k požiaru. Vyčerpávajúcu výpoveď priniesol vo svojej knihe bývalý odporca nacistického režimu Hans Bernd Gisevius, keď opísal, akým spôsobom nacisti zapálili Reichstag. On a aj Shirer zdôraznili, že v budove ríšskeho snemu bolo viacero ohnisk požiaru, čo znamená, že to nemohla byť náhoda. Podobne sa k tomuto názoru prikláňa Roman Čilek, ktorý označil za hlavného vinníka požiaru vedúceho predstaviteľa SA Karla Ernesta, ktorý mal byť za požiar spolu s ostatnými príslušníkmi SA zodpovedný.

práva vyplývajúce z ústavy. (Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat, 1933) Takýmito nariadeniami sa nacisti postupne zbavovali predstaviteľov komunistickej strany. **Guido Knopp** správne podotkol, že komunisti boli od začiatku nepriateľmi nacistickej strany a nacisti len hľadali zámienku, ako ich odstaviť úplne. Rovnako hľadali vinníka, za neho označili holandského komunistu **Marinusa van der Lubbeho**. **Herman Göring** označoval tento akt za komunistické povstanie. Zatykače na komunistov pripravili už dávno dopredu, v tú noc uväznili viac ako 4000 komunistických funkcionárov. (Knopp, 2008) Všetky uvedené udalosti súviseli s procesom upevňovania a prípravy pôdy pre vládu jednej strany, resp. jedného vodcu. Nacistická strana odstránila ostatné politické strany (odstránila demokratické zriadenie krajiny), urobila poriadok v rámci svojej strany (čistky v rámci vlastnej strany – noc dlhých nožov), aby nakoniec upriamila svoju pozornosť na ideologických nepriateľov (za najväčších ideologických nepriateľov považovali nacisti Židov a Slovanov). Vytvorila tak vhodné predpoklady a podmienky pre nástup jednej totalitnej strany, ktorej cieľ bolo absolútne a totálne ovládnutie spoločnosti.

Formovanie nedemokratického režimu v Československu bolo vyvolané vládnuou krízou, za ktorú zodpovedali komunisti. Komunistickú stranu Československa (KSČ) už od svojho vzniku a pôsobenia v politickom systéme prvej Československej republiky mnohí považovali za antisystémovú stranu, búrajúcu systém zvnútra. Podľa **Karla Kaplana Gottwald** považoval „vznik Československa za výsledok imperialistickej války, nikoliv za projev vůle českého a slovenského národa. Stejně nesmyslně hodnotil masarykismus jako nejvyhrocenější fašistickou ideologii a politickou skupinu Hradu jako představitele fašismu, reformismus socialistických stran se vyvíjel k fašismu.“ (Kaplan, 2009, s. 12) Predseda KSČ spolu s jeho prívržencami sa nikdy nestotožnili s demokratickým zriadením prvej ČSR. Ich hlavným cieľom bolo vyvolať revolúciu a nastoliť diktatúru proletariátu, podobne ako v Rusku. O nespokojnosti so systémom, ktorý predchádzal ich neobmedzenej vláde v tieni stalinizmu svedčí aj jeden z najznámejších výrokov **Klementa Gottwalda**: „*A my, my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutiti krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistři!*“ (Gottwald, 1929) Týmto výrokom zhrnul podstatu a charakter sovietskeho režimu, ktorý vznikol o niekoľko rokov neskôr. Najväčší rozmach represíi zaznamenalo Československo

v päťdesiatych rokoch, tie vykonávali pod taktovkou Moskvy.

Vláde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu predchádzal odlišný vývoj ako to bolo v Nemecku a v Československu. Bolševikom sa podarilo uchopiť moc po úspešnej revolúcii, navzdory tomu, že nepatrili k obzvlášť významným politickým stranám v Rusku. Počas vlády dočasného výboru Dumy existovalo ešte niekoľko socialistických strán, ktoré sa združovali v Petrohradskom soviete. Medzi ne patrili eseri (Strana sociálnych revolucionárov), menševici a spomínaní bolševici. (Katuninec, 2009) Samotných bolševikov v Petrohrade nebolo veľa, „*boli však dobre pripravení, disciplinovaní a ich malá početnosť mala i svoje výhody – mohli meniť stratégiu takmer okamžite.*“ (Valent, 2007, s. 25) Priebeh „Veľkej socialistickej revolúcie“ bol rýchly, vydarený a efektívny, najmä z dôvodu, že mesto počas noci zo 6. na 7. novembra 1917 bolo takmer prázdne. Bolševici v krátkom čase získali strategicky dôležité miesta. Pošty, stanice, telekomunikácie, mosty a hlavné sídlo vojenského veliteľstva padli do ich rúk. Na svoju stranu si získali aj námorníkov, križník Aurora nachádzajúci sa v tom čase v Petrohrade, mal na palube iba slepú muníciu. Nakoniec obsadili Zimný palác, čím zavŕšili svoju revolúciu. (Valent, 2007) Revolúcia slúžila ako prostriedok k získaniu moci, týmto krokom jej aktéri ešte nezískali absolútnu nadvládu nad rozsiahlym územím Ruska. V porevolučnom Rusku vzniklo mocenské vákuum, kde o moc súperili Červená (červenoarmejci) a Biela armáda (bieloarmejci). Občianska vojna trvala niekoľko rokov, už v tom čase sa prejavili krutosti budúceho totalitného aparátu spojené s popravami jeho odporcov. Bolševická strana zmenila svoj názov na Komunistická strana Sovietskeho zväzu. Totalitné diktatúry, podľa **Sartoriho** slov, museli prejsť fázami ustanovenia totalitného režimu a stabilizáciou. (Sartori, 1993) To znamená, že oba modely, komunistický a nacistický museli najskôr uchopiť moc a neskôr ju upevňovať. Teror zo strany bolševikov sa prejavil napríklad zavraždením cára Mikuláša II. a jeho rodiny.

2 Totalitná ideológia, politické náboženstvo, totalitný vodca

Ak hovoríme o nástrojoch totalitných režimov, musíme zdôrazniť totalitnú ideológiu. Bola dôležitou súčasťou štátneho aparátu, ktorý sa na ňu odvolával. Totalitná ideológia na jednej strane združovala a mobilizovala masy, na strane druhej udržovala ich poslušnosť. Ideológiou ospravedlňovali niektoré nepopulárne kroky súvisiace s vojenskými zásahmi alebo použitím terorom.

Autori knihy *Teorie a praxe nedemokratických režimů* rozlišujú medzi

totalitnou ideológiou a autoritatívnou mentalitou. Ideológia v ich poňatí predstavuje myšlienkový obsah, je nemenná, pevná a stála. Mentalita zosobňuje myšlienkový postoj, je premenlivá, vágna, bez konkrétneho tvaru. Jasná a pevná ideológia pomáha totalitným režimom k mobilizácii mäs, čo autoritatívnym režimom chýba. Dvadsiate storočie podľa nich zaznamenalo dve významné totalitné ideológie - nacistickú a komunistickú. (Balík – Kubát, 2012) **Andrew Heywood** chápe ideológiu ako „*systém politických názorov, súbor politických ideí orientovaných na konanie, ideu vládnucej triedy, svetonázor, všeobecnú politickú doktrínu, ktorá si nárokuje monopol na pravdu...*“ (Heywood, 2005, s. 23)

Nacistická ideológia čerpala z viacerých zdrojov, primárnou inšpiráciou bol fašizmus, ten modifikovala a prispôsobila vlastnej podobe. Hlavným zdrojom ideológie národného socializmu (nacizmu) sa stalo dielo **Adolfa Hitlera** *Mein Kampf* (Môj boj). Ideové korene nacizmu a **Hitlerovej** knihy tvorili silný nacionalizmus, sociálny darvinizmus, rasizmus, antisemitizmus, či antimarxizmus. Najvýraznejším spôsobom však táto ideológia využívala antisemitizmus. **Hitler** tvrdil, že kríženie so Židmi plodí degeneráciu rasy. Svoj rasový antisemitizmus spájal aj s antimarxizmom, zvykol označovať sympatizantov socializmu za Židov a naopak. Spolu s niektorými armádnymi predstaviteľmi sa prikláňali k téze, že prehru v prvej svetovej vojne zavinili oni. (Hitler, 2000) Historik **Herald Steffahn** uvádza, že jeho antisemitizmus mal korene ešte v cisárskej Viedni, kde získal prvé negatívne názory na Židov. Bol ovplyvnený pangermánskym hnutím **Georga Rittera von Schönera** i jeho myšlienkami. (Steffahn, 1998) Ideové zdroje antisemitizmu v Tretej ríši môžeme nájsť taktiež v dielach **Josepha Arthura de Gobineaua** a **Hustona Stewarta Chamberlaina**. Prvý vo svojej *Eseji o nerovnosti ľudských rás* (*The inequality of human race*) vychádza z tvrdenia, že ľudstvo sa skladá z rôznych rasových elementov. Medzi týmito elementmi dochádza ku kríženiu, čo považuje za príčinu, prečo jednotlivé národy a rasy vymierajú. (Gobineau, 1915) Podobným spôsobom sa vyjadroval o krížení rás **Hitler**. **Huston Stewart Chamberlain** patrí k predstaviteľom rasového antisemitizmu. Židov označoval za veľké nebezpečenstvo pre árijské národy, upozorňoval pred ich vplyvom na všetky sféry spoločnosti (ekonomika, politika, kultúra...). Takisto predkladal rôzne iné predsudky totožné s tými nacistickými, kritizoval nadmerné židovské bohatstvo či otázku čistoty krvi. (Chamberlain, 1912) Jedným zo znakov totalitnej ideológie je odpor k parlamentnému zriadeniu. Ideológia národného socializmu vylučovala pluralitný systém. Nacisti vyhlasovali, že ak sa im naskytne prvá

príležitosť, tak politické strany okamžite zrušia. Totalitný režim v Nemecku takýmto spôsobom ničil akékoľvek zárodoky plurality. Za dôkaz môžeme považovať spomínané vypálenie Reichstagu, ktorý bol symbolom demokracie v Nemecku.

Krajiny sovietskeho bloku vrátane Sovietskeho zväzu vychádzali z ideológie marxizmu a marxizmu-leninizmu. Marxizmu predchádzali niektoré utopické predstavy raných socialistov o usporiadaní štátu a riadení spoločnosti. Medzi také zaradujeme diela **Thomasa Mora** *Utópia* a **Tommassa Campanellu** *Slnecný štát*. V ich myšlienkach, vznikajúcich v rozmedzí 15. až 17. storočia, sa nachádzali požiadavky zníženia pracovného času, či koncept kolektívneho vlastníctva. (Kulašik, 1999) S modernejšími socialistickými predstavami prišli autori **Saint-Simon**, **Charles Fourier** a **Robert Owen**. **Jozef Lysý** uvádza, že **Robert Owen** vo svojom socialistickom experimente v jednej kolónii v Anglicku zaviedol niektoré socialistické predstavy do reálneho života. Medzi nimi bolo skrátenie pracovného času, sociálne poistenie, patril k odporcom súkromného vlastníctva a náboženstva, podobne ako **Karl Marx**. (Lysý, 2006) Základné myšlienkové východiská marxizmu zhrnuli **Karl Marx** a **Fridrich Engels** v *Manifeste Komunistickej strany*. Proletariát a buržoázia sú dve spoločenské triedy stojace proti sebe a zvädzajúce medzi sebou boj. Buržoázia podľa ich slov vykorisťuje proletársky ľud. Proletariát má za úlohu sa jej postaviť a tak zastaviť svoje vykorisťovanie. Autori Manifestu chceli odstrániť súkromné vlastníctvo, zrušiť štát, zvýšiť mzdy robotníkom, či zaviesť na prechodné obdobie diktatúru proletariátu. (Marx – Engels, 1972) Celé dielo sa nesie v internacionalistickom duchu, čo potvrdzujú aj ich slová na konci: „*Komunisti pokladajú za nedôstojné tajiť svoje názory a úmysly. Otvorene vyhlasujú, že ich ciele sa dajú dosiahnuť len násilným zvrhnutím celého doterajšieho spoločenského zriadenia. Nech sa trasú panujúce triedy pred komunistickou revolúciou! Proletári nemajú v nej čo stratiť, len svoje putá. Dobyť môžu celý svet. Proletári všetkých krajín, spojte sa!*“ (Marx – Engels, 1972, s. 50) Obaja predpokladali, že odstránia súkromné vlastníctvo vďaka revolúcii, ktorá prebehne v priemyselne vyspelých krajinách. V prechodnom období nastolia diktatúru proletariátu, aby tým pomohli budovať socializmus, ktorý završí finálna fáza – komunizmus. Pre členov socialistickej internacionály nehrala národnosť rolu, dôležitá bola ideológia, ktorá ich spájala. Predpoklad, že revolúcia prebehne v priemyselne vyspelých krajinách im nevyšiel, ani to, že štát nebude potrebný a jednoducho odumrie. V Sovietskom zväze čerpali myšlienky hlavne z doktríny marxizmu-leninizmu, ktorej zakladateľom bol **Vladimír Iljič Lenin**.

Ten si myslel, že ľudia dokážu racionálne myslieť a správať sa. Považoval za dôležité, aby vodcovia robotníckeho hnutia prinášali ľuďom stále nové vízie. Vodcovia robotníckych tried nemali byť tajomníkmi, ale akýmisi tribúnmi ľudu. Tí dokážu flexibilne reagovať na vzniknuté situácie bezprostredne sa dotýkajúce ľudu. Táto teória takisto vychádzala z revolučného programu a budovania socializmu. (Lysý, 2006) **Lenin** a **Trockij** sa skutočne stali tribúnmi ľudu, dokázali si získať masy na svoju stranu. Obaja boli veľmi dobrými rečníkmi i teoretikmi marxizmu, čo sa však nedá povedať o **Stalinovi**. Ten rozhodne nepatrí k výnimočným rečníkom či teoretikom. Sám sa odvolával na **Leninovo** učenie, do ideológie nepriniesol okrem systematického teroru nič nové.

Obe totalitné ideológie hrali kľúčovú rolu pri budovaní totalitného aparátu a pri mobilizácii mas. Bolo nesmierne dôležité, aby sa s nimi ľudia stotožnili. Od systematického prezentovania totalitných ideológií sa odvíjala efektivita využívania ostatných nástrojov totalitných režimov, ale i efektivita totalitného režimu ako celku. Ideológie pomáhali ľuďom získať odpovede na niektoré otázky. Vďaka nim ospravedlňovali využívanie teroru, nacisti odôvodňovali svoje aktivity proti Židom a komunisti svoj boj proti triednemu nepriateľovi. Dôležitým aspektom bolo, aby masy ideológiám verili a slepo ich nasledovali. Vytváralo to ďalší predpoklad k totálnemu ovládnutiu spoločnosti.

Pre totalitné hnutia vychádzajúce z určitej ideológie bolo charakteristické, že sa viazali na vodcu. V prípade Sovietskeho zväzu môžeme hovoriť o kulte osobnosti, ktorý bol spojený so **Stalinom**. Vodca bol nenahraditeľným článkom a dôležitou súčasťou celého vládneho aparátu. **Stanislav Balík** a **Michal Kubát** uvádzajú: „v čele strany stojí obvykle zbožšťelý všemocný Vůdce – Prorok a Vykupitel, pričemž jeho kvazibožské atributy môžu mať nejrůznejší konfesijní zdroje.“ (Balík – Kubát, 2012, s. 46) **Hitler** a **Stalin** sa určite v tejto „božskej podobe“ radi stvárnili, vykonávanie moci uplatňovali odlišne. **Stalina** podľa **Laurenca Reesa** charakterizovala „kombinácia prirodzenej inteligencie s pragmatizmom, podozrievavosťou a krutosťou mu umožnila vyvinúť mimoriadne účinný nástroj na udržanie moci: teror.“ (Rees, 2012, s. 134) **Hitler** bol podľa neho „iný typ diktátora ako **Stalin**, ktorý priamo zasahoval do politiky nekonečným množstvom listov a príkazov.“ (Rees, 2012, s. 51) Markantný rozdiel dvoch totalitných vodcov vidia **Laurence Rees** a **Ian Kershaw** v spôsobe iniciatívy. V Nemecku sa pracovalo „smerom k vodcovi“, čo znamenalo, že množstvo rozhodnutí, či príkazov vzišlo nie od **Hitlera**, ale od nižšie postavených úradníkov. V sovietskom Rusku to bolo naopak, **Stalin** sám vydával množstvo nariadení a smerníc, iniciatíva v tomto prípade išla „od

vodcu“. (Rees, 2012) V Nemecku bol vodca na najvyššom stupni hierarchie, stalo sa nepísaným pravidlom, že iniciatívu preberali iní. Ako príklad môžeme uviesť spôsob a vykonávanie konečného riešenia židovskej otázky. To riadili jednotky SS, **Hitler** nechal iniciatívu na nich, resp. nezasahoval im do toho. Naopak **Stalin**, ktorý bol paranoidný a myslel si, že každý ho chce zbaviť vlády, aktívne zasahoval do politiky. Osobne presadzoval čo najväčšie počty odsúdených, bežne sa stávalo, že dopisoval ľuďí do zatykačov. Počas vojny vydával rôzne príkazy a smernice, napríklad o zastrelení vlastných vojakov, ktorí ustúpili.

V historickom vývoji nedemokratických typov režimov môžeme nájsť režimy, kde vodca nehral takú úlohu. Kult osobnosti v Kambodži prakticky neexistoval. **Pol Pot**, vodca Červených Khmérovo nikdy nebol vodcom podobným **Stalinovi** alebo **Hitlerovi**. Idea jeho vodcovstva však bola silnejšia, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Dôvod tkvel predovšetkým v rafinovanosti, s akou jeho podriadení predkladali obraz vodcu. Vodca nebol nikde, no navzdory tomu bol všade prítomný, ľudia si mysleli, že ich stále niekde sleduje. Po skončení režimu Červených Khmérovo mnohí z tých obyvateľov Kambodže, ktorí prežili, nevedeli ani jeho meno. (Margolin, 1999)

3 Tajná polícia a spravodajské služby

„Systém policajného teroru“ (Sartori, 1993, s. 196) sa stal jednou z hlavných častí štátneho aparátu. Tajná polícia a spravodajské služby tvorili ďalšie efektívne nástroje totalitných režimov. Tie slúžili na monitorovanie a zastrasovanie ľudí v systéme, využíval sa predovšetkým „*monopol prostriedkov násilia*.“ (Aron, 1993, s. 158) V totalitných režimoch sa zriaďovali tajné polície a spravodajské služby, ktoré zhromažďovali informácie, zatýkali, používali prostriedky násilia, sledovali činnosť ľudí v štáte a vyvolávali neustály strach medzi ľuďmi. **Karl W. Deutsch** si v rámci systémovej teórie uvedomoval dôležitosť vnútornej rozviedky. „*Ta umožňuje zistiť a určiť, ktorá časť komunikačného kanálu odpovedá predstavám politického systému a ktorá nikoli, resp. ktorí jedinci jsou spolehlivými osobami a které by bylo vhodné odstranit a nahradit jinými, spolehlivějšími. Žádná vláda si totiž nemůže dovolit zanedbat zájem o komunikační kanály, neboť by tak ohrozila své vlastní schopnosti získávat potřebné informace o podpoře či nesouhlasu s vlastní politikou... V diktaturách jsou běžným prostředkem zjišťování kvality komunikačního kanálu čistky a zkoušky vůči vedení...*“ (Říchová, 2000, s. 88)

Nacistické štruktúry si to naplno uvedomovali. Totalitné systémy a totalitné hnutia sa snažili „o *totálne ovládnutie spoločnosti a človeka*.“ (Katuninec, 2009, s. 15) Pri budovaní totalitného štátu využívali tajnú políciu a spravodajské služby. **Heinrich Himmler** spolu s **Reinhardom Heydrichom**³ zriadili prvé spravodajské služby ešte pred uchopením moci, s cieľom pozorovania ideologických nepriateľov, či konkurencie v rámci strany. V tomto období sa v Nemecku objavovalo množstvo takýchto organizácií. Tie si zriaďovalo vedenie strany, členovia SS, alebo SA. (Husson, 2009) Rozdiel bol v tom, ako podotkol **Jochen von Lang** v knihe *Gestapo*, že Bezpečnostná služba (SD – Sicherheitdienst) bola inštitúciou podriadenou SS (Schutz Staffeln – Ochranné oddiely). Medzi jej úlohy patril zber informácií, podávanie správ o pohybe nepriateľov, ale aj priateľov nachádzajúcich sa vo vnútri strany. Hlavný rozdiel medzi SD a Gestapom bol v tom, že SD nedisponovala výkonnou právomocou. (Lang, 2008)

Gestapo (Geheimes Staatspolizei) založil **Herman Göring** a od roku 1934 mu velil **Reinhard Heydrich**. Počas jeho vlády malo úplnú právnu bezpečnosť a slobodu na špehovanie, vypočúvanie, a deportáciu Židov, intelektuálov, Rómov, rímskych katolíkov, homosexuálov a kohokoľvek, koho označili za nepriateľa ríše. (Laquer, 2001) Tajná polícia získala v Nemecku neobmedzenú moc a postavili ju nad zákon. V praxi to znamenalo, že sa nemuseli obávať zásahov zhora. Bojovali proti nepriateľom štátu, ktorých mali vo vhodný časť nájsť a zlikvidovať. Používali na to všetky dostupné prostriedky, ako napríklad ochrannú väzbu. (Gellately, 2003) „*Ochranná väzba se v rukou gestapa proměnila ve zbraň, stala se zástupným označením pro běžné zatčení a uvěznění. V praxi to znamenalo, že příslušníci gestapa mohli zatýkat muže, ženy i děti, bez soudu je zavírat do koncentračních táborů a držet je tam neomezeně dlouhou dobu.*“ (Gellately, 2003, s. 56) Vďaka tomuto sa z Gestapa stal postrach, ľudia ho nazývali ako vševediace, vševidiace a všepočujúce. Totalitný režim tak dokázal udržať ľudí v permanentnom strachu, živil v nich predstavu, že ich môžu kedykoľvek zatknúť. Informácie sa stali najcennejšími pri budovaní, ako i pri

³ Patril medzi najvýznamnejších nacistov, pochádzal z rodiny učiteľa hudby a hudobného skladateľa Brunnha Heydricha. Pôvodne slúžil u námorníkov, odkiaľ ho za porušenie morálky vyhodili. Neskôr sa dostal do novovytvorenej SS a Gestapa. Horlivo sa zapojil do Noci dlhých nožov, kedy nacisti odstránili vedúcich predstaviteľov úderných oddielov SA (Strumabteilung). Počas vojny bol iniciátorom konečného riešenia židovskej otázky a ríšsky protektor protektorátu Čiech a Moravy. Dňa 27. mája 1942 spáchali na ríšskeho protektora atentát traja československí parašutisti – Jozef Gabčík, Jan Kubiš, Adolf Opálka.

riadení totalitného režimu. Prostredníctvom nich dokázali rýchlo a flexibilne reagovať na potenciálne hrozby, odstrániť či zastrašiť údajných odporcov režimu.

V sovietskom Rusku sa stala NKVD (Narodnyj Kommissariat vnutrennich del – ľudový komisariát ministerstva vnútra) v kombinácii so systémom pracovných táborov - gulagov, vhodnou vykonávateľkou **Stalinových** čistiek. Jej právomoci sa neobmedzovali iba na riadenie tajnej polície, pod NKVD spadala pohraničná stráž, správa gulagov, dokonca sa uplatnila v ekonomickej sfére. Prvými veliteľmi boli **Genrich Grigorievič Jagoda** a **Nikolaj Ivanovič Ježov**. S druhým menovaným bol spojený obrovský teror počas tridsiatych rokov. Oboch neskôr popravili na priamy **Stalinov** rozkaz. (Veber, 2001) Najväčší rozmach zatýkania a teroru súvisel s obdobím tridsiatych rokov. Konkrétne medzi rokmi 1936 – 1938 tajná polícia organizovala čistky po území celého Sovietskeho zväzu. Mala stanovené kvóty, ktoré určovali konkrétne počty osôb určených na uväznenie a popravu. Podobne sa naplno zapojila do rozsiahlych čistiek vo vnútri strany, poskytovala informácie o pochybných komunistoch, čiže celkovo o nepriateľoch režimu, strany a štátu. (Werth, 1999) Do pôsobnosti NKVD patrila aj činnosť rozviedky, bola dôležitou súčasťou sovietskej špionážnej siete. Rozviedka sa napríklad dozvedela o plánovanom nemeckom útoku na Sovietsky zväz. (Jašek, 2010) Vojaci komisariátu ministerstva vnútra disponovali výkonnými právomocami podobne ako Gestapo, sami mohli vykonávať niektoré z popráv. K najmasovejšej poprave došlo počas druhej svetovej vojny v Katyňskom lese neďaleko Smolenska. (Paczkowski, 1999) Členovia NKVD pri vyšetrovacích metódach často používali násilie ako prostriedok na získanie doznaní. Podobnými metódami sa nechali inšpirovať aj v Poľsku po druhej svetovej vojne. NKVD tu, ako aj v iných krajinách východného bloku, školila príslušníkov tamajších tajných služieb. **Kazimierz Moczariski** prešiel vyšetrovaním príslušníkom ministerstva verejnej bezpečnosti, sám hovorí, že bol vystavený rôznym formám mučenia a násillia. Medzi ne zaradil: „*bití gumovým obuškem na velice citlivých místech (kořen nosu, brada, slinné žlázy, vystoplá místa, např. lopatky). Bití bičem pokrytým lepidovou gumou na vnějších částech obnažených chodidel, především přes prsty – velice bolestivá metoda. Pálení cigaret na rtech a očích, pálení prstů na obou rukách, bránení spánku....*“ (Paczkowski, 1999)

4 Pracovné tábory pre nepriateľov a odporcov režimu

Pracovné tábory sa stali jedným zo symbolov totalitných režimov. Ich úloha bola jasná – eliminovať, zhromaždiť, zastrašiť, zdecimovať a nakoniec odstrániť nepriateľov režimu. Sovietske, resp. komunistické pracovné tábory sa do výraznej miery odlišovali od nacistických koncentračných táborov, i keď koncept bol podobný. Bolševici začali v Rusku budovať pracovné tábory krátko po októbrovej revolúcii, medzi väznených zaraďovali hlavne takzvaných nepriateľov revolúcie, čo mohol byť technicky každý. Vtedy hovoril jeden z hlavných predstaviteľov bolševikov **Lev Davidovič Trockij** o pracovných táboroch pre ich nepriateľov. (Appelbaum, 2004) Neskôr dostali tieto tábory názov gulagy⁴, slúžili ako jeden z najefektívnejších nástrojov sovietskeho totalitného režimu, boli úzko spojené s menom **Josifa Visarrionoviča Džugašviliho - Stalina**. Za najväčšie čistky v krajine zodpovedal práve on, mnoho z jeho politických protivníkov v nich skončilo. Sovietskej mašinérii padlo za obeť množstvo nevinných obetí. Počet ľudí v pracovných táboroch rástol, hlavne počas industrializácie a kolektivizácie krajiny koncom dvadsiatych rokov. V procese kolektivizácie **Stalin** a vedenie strany, obviňovali kulakov⁵ z vykorisťovania vidieckeho obyvateľstva. **Allan Bullock** poukazoval na tri dôležité fakty súvisiace s kolektivizáciou. Do prvého spadala eliminácia kulakov, ich vylúčenie zo všetkých spoločenských sfér a deportácia do pracovných táborov na Sibíri. Druhý fakt bol, že drobní roľníci už nevlastnili svoje polia, pôda sa stala štátnou. Tretí fakt alebo dôsledok kolektivizácie sa prejavil v násilnom vytváraní kolchozov, ktorých malo byť vytvorených okolo 240 000⁶ v 600 000 dedinách. Direktívnymi príkazmi od **Stalina** sa musela kolektivizácia zrýchliť, čo znamenalo, že mnohí drobní roľníci neplnili štátom stanovené plány, za to ich označili ako „triednych nepriateľov“ a končili v pracovných táboroch. (Bullock, 2005) **Ramymod Aron** vo svojej definícii totalitných režimov hovoril o tom, že v takýchto režimoch ekonomické a profesijné činnosti sú úplne podriadené štátu. Z toho vyplýva, že tieto aktivity sa stali súčasťou celého štátneho aparátu. (Aron, 1993) *„Pretože všetko je štátna činnosť a pretože každá činnosť je podriadená ideológii, je chyba, ktorej sa niekto dopustí v ekonomickej alebo profesnej činnosti, súčasne chybou ideologickou. Odtiaľto*

⁴ Glavnoje upravlenije lagerej – Hlavná správa pracovných táborov

⁵ Sovietska propaganda označovala kulakov za nepriateľov sovietskeho ľudu. Za kulaka sa považoval bohatý roľník.

⁶ Jednotné roľnícke družstvá

vyplýva nakoniec politizácia, ideologické prehodnotenie všetkých možných chýb jednotlivcov a ako záver teror policajný a ideologický.“ (Aron, 1993, s. 158) Totalitné režimy ako bol Sovietsky zväz odvodzovali svoju legitimitu od ideológie. Ideológia sa nachádzala všade, akákoľvek chyba vo vnútri systému, sa automaticky stávala chybou ideologickou. To znamená, že aj útok na ideológiu je útokom na jej nositeľov. (Balík – Kubát, 2012) V našom prípade, hovoríme o útoku na najvyššie postaveného vodcu **Stalina**. Celý sovietsky štátny aparát, hlavne **Stalin**, považovali nesplnenie štátnych noriem za ideologickú chybu, dokonca za protištátnu aktivitu namierenú proti socialistickému štátnemu zriadeniu. Preto sa režim uchýľoval k svojej typickej vlastnosti – k teroru vlastného obyvateľstva.

Brutálnym terorom voči náboženským, etnickým skupinám a vlastným obyvateľom sa vyznačoval režim Červených Khmérov v Kambodži. Počas ich krátkeho obdobia vlády medzi rokmi 1975 – 1979 padlo za obeť viac ako milión ľudí. (Kierman) Jeden zo svedkov tohto zločinu proti ľudskosti vypovedal: „V rokoch 1975 a 1976, zabíjali ľudí každý deň. Zabíjanie sa odohrávalo v nejakej vzdialenosti od dediny. Počul som, že obeť spúťali a bili k smrti.“⁷ (Kierman) Expanzia teroru v krajine vzišla z občianskej vojny, vďaka ktorej sa dostali k moci. Ich režim bol špecifický, ak ho porovnáваме s ostatnými totalitnými režimami komunistického typu, išlo o agrárny komunizmus.⁸ Červení Khméri presídlili veľkú časť kambodžského mestského obyvateľstva do dedín. Ešte počas občianskej vojny sa vyznačovali nesmiernou krutosťou, čo len v čase ich vlády zmnohonásobili. V Kambodži prakticky nevznikli veľké pracovné tábory, ako tomu bolo v Nemecku či v Sovietskom zväze. Cieľom bolo vytvoriť dedinského človeka úplne podriadeného režimu a zadaným úlohám. Obyvatelia podliehali obrovskému tlaku, popravy sa konali takmer každý deň. Odohrávali sa v tichosti, mimo dediny a zastrelenie nebolo tým najčastejším spôsobom zabitia. Medzi najfrekvencovanejšie formy popráv patrilo rozbiť lebiek rôznymi nástrojmi (krompáčom, železnou tyčou), obesenie a udusenie (igelitovým vrecúškom) alebo ubitíe na smrť. Len malé percento popráv sa odohrálo verejne, čím si režim udržoval určitú prijateľnosť, aj z dôvodu, že

⁷ In the years 1975 and 1976, they were killing people every day. Killing took place at some distance from the village. I heard that victims were bound and then beaten to death. (Výpoveď 12-ročného vidieckeho chlapca, ktorý bol oddelený od jeho rodiny)

⁸ Červení Khméri sa zamerali na poľnohospodárstvo, hlavne na produkciu ryže, ktorá bola pre nich nesmierne vzácna. Dôvodom bolo, že jednak tvorila hlavný zdroj ich obživy, ako aj dôležitý vývozný artikel. Za jeden z hlavných cieľov si stanovili vytvorenie roľníka.

ľuďom nebolo umožnené poznať skutočnú tvár režimu. Katanmi sa stali prevažne adolescentní vojaci, deti medzi 12. až 18. rokom, ktorých poverili zabíjaním. Mnohí sa vyznačovali veľkou krutosťou a oddanosťou. (Margolin, 1999)

V Severnej Kórei, ako upozorňujú **Victor Cha** a **Lindsay Lloyd** v článku *Gulagy Severnej Kórey*, ešte do dnešných dní môžeme vidieť pracovné tábory podobné sovietskym gulagom. Autori článku sa odvolávajú na správu *Vyšetrovacej komisie Organizácie Spojených národov*, ktorá hovorí o systematickom porušovaní ľudských práv v Severnej Kórei. Oponentov režimu zatýkajú a umiestňujú do politických pracovných táborov, ktoré sa v mnohých znakoch zhodujú so sovietskymi gulagmi. Nachádza sa v nich niečo medzi 100 000 až 200 000 Severných Kórejčanov. Mučenie a popravy sú tu na každodennom poriadku, vážnom chýba dostatok jedla, oblečenia a zdravotnej starostlivosti. Do severokórejských gulagov predstavitelia tamorejšej moci zatýkajú veľakrát celé rodiny. (Cha – Lloyd, 2014) Bývalý väzeň **Sin Tong-hjuk**, sa v rozhovore pre Českú televíziu vyjadril o podmienkach v pracovných táboroch Severnej Kórey. *„Život politického väzňa se nedá popsat mnoha slovy. Téměř každý vězeň se ráno probudí, musí jít pracovat a pak jde spát. Pokud vězeň nepracuje dobře, dozorce ho potrestá. Život zvířete je mnohem lepší než život politického vězňe ve vězeňském táboře. Zvířata totiž můžou jít, kam chtějí, můžou jíst, co se jim zachce.“* (Tong-hjuk, 2014)

Nacistické tábory menili svoj obraz najmä počas druhej svetovej vojny. Prvý tábor vznikol v meste Dachau. Nacisti ho založili už krátko po uchopení moci v marci roku 1933, zo začiatku tu sústredili svojich politických oponentov. Prvé osadenstvo nacistických koncentračných táborov tvorili prevažne komunisti a sociálni demokrati. (Emmert, 2005) V novembri 1938 po Krištáľovej noci, sem začali hromadne premiestňovať Židov. **Helen Fry** hovorí, ako tábor vyzeral: *„Tábor byl obehnan elektrickým ohradníkem z ostaného drátu, za nímž byl vodní příkop a strážní věže. Komplex tvořily řady baráků, cvičiště a budova k dezinfekci ošacení. V táboře bylo také vězení, neboli bunkr, vězenský dvůr a zeď, u níž bylo mnoho vězňů zastřeleno.“* (Fry, 2011, s. 37) K hlavným znakom totalitných režimov zaraďujeme násilie a teror. Násilie je pre totalitné hnutia vlastné, pomocou neho si udržiavali poslušnosť ovládaných mas a tak budovali v ľuďoch neustály pocit strachu. (Arendt, 1996) **Willy Hirschfeld**⁹ opisuje svoje

⁹ Willy Hirschfeld bol nemecký Žid vyrastajúci v Bonne. Počas svojho života pocítil krutosť a útlak nacistického režimu. Po Krištáľovej noci ho uväznili v tábore Dachau, odkiaľ sa dostal za 4 mesiace

zážitky z Dachau: „Bylo to hrozné místo, viděl jsem spoustu věcí. Staří lidé, kteří už nedokázali snášet život v táboře, prostě vběhli do elektrického plotu, který ho ohrazoval. Spoustu lidí zastřelili jen proto, že neuposlechli rozkaz dozorců. Často se stávalo, že jsme brzy ráno ještě před nástupem našli své druhy mrtvé na zemi, protože se vrhli na elektrický plot nebo je zabil dozorce.“ (Fry, 2011, s. 39)

Úloha nacistických koncentračných táborov sa menila počas druhej svetovej vojny. Najviac táborov vzniklo na okupovanom území Poľska, najväčší z nich vybudovali nacisti v Auschwitzi. Väčšinu väzňov v táboře tvorili Židia. 20. januára 1942 sa uskutočnila konferencia vo Wannsee, kde dôležití predstavitelia nacistického režimu rozhodli o „konečnom riešení židovskej otázky“.¹⁰ Hlavným iniciátorom konferencie bol **Reinhard Heydrich**. Jedným z výsledkov konferencie bola *Akcia Reinhard*. Počas nej nacisti vybudovali vyhladzovacie centrá (Belzec, Sobibor, Treblinka) na území Poľska. (Vaněk, 2014) Nacisti postavili tieto tábory výhradne na fyzickú likvidáciu, len máloktorým sa podarilo prežiť. **Filip Bialowitz** prežil Sobibor a vypovedal o ňom: „Bol to čisto vyhladzovací tábor. 99,9 % Židov, ktorí vstúpili do Sobiboru, okamžite poslali do plynových komôr. Ja a aj členovia mojej rodiny sme vedeli, že Sobibor je miestom smrti, takže po príchode aj na základe všetkých hrozných zážitkov v mojom rodnom meste som si povedal, že keď už ma musia zabiť, aspoň nech príde koniec a budem mať pokoj.“ (Bialowitz, 2014, s. 60) Dozorcovia u nich využívali stratégiu klamu. Cieľom bolo urobiť dojem na holandských a francúzskych Židov, utvrdiť ich v presvedčení, že im nič nehrozí. Pri skúmaní pracovných táborov ako nástrojov totalitných režimov sa nám ponúka otázka, akým spôsobom ich vhodne porovnať. Historik **Ernst Nolte** tvrdí, že existuje určitá prepojenosť či paralela medzi gulagom a Osvienčimom.

s prísľubom, že Nemecko opustí. Dostal sa do Veľkej Británie ako jeden z mnohých židovských utečencov unikajúcich pred nacistickým režimom. Neskôr slúžil ako vodič u britských tankistov, zmenil si meno na Willy Field a prebojoval sa až do rodného Nemecka. Pozri bližšie FRY, HELEN. *Z Dachau do dne víťeství. Skutečný příběh muže, který přežil Dachau a jako řidič tanku bojoval v první linii západní fronty.*

¹⁰ Plán vyhladenia židovskej populácie nachádzajúcej sa v Európe vošiel do histórie ako „konečné riešenie židovskej otázky“. Rozhodnutie prišlo až v januári roku 1942, avšak už v priebehu vojny dochádzalo k rozsiahlym popravám, predovšetkým na území Sovietskeho zväzu. Nacisti tak postavili vyhladzovacie tábory, kde masovo Židov zabíjali. Niektoré tábory ako Treblinka či Sobibor sa rozprestierali na veľmi malom území, čo súviselo s charakterom takýchto táborov. Počas „konečného riešenia židovskej otázky“ zahynulo viac ako 6 miliónov Židov, táto genocída obrovských rozmerov dostala názov Šoa (Holokaust).

Respektíve, že nacisti sa nechali sovietskimi inšpirovať pri budovaní svojich pracovných táborov. (Nolte, 2001) Určitá spojitosť medzi táborami v Sovietskom zväze a nacistickými koncentračnými táborami existuje, avšak musíme ich porovnať i s inými táborami v Československu, Severnej Kórei či v Kambodži. V tomto prípade porovnávame nacistický typ a komunistický, tu musíme zdôrazniť, že v tých komunistických nikdy nedošlo k priemyselnému vraždeniu jednej skupiny obyvateľstva. Nacisti uviedli do pohybu systematickú a neľudskú sieť vyhladzovacích táborov, v ktorej mnohí páchatelia týchto zločinov proti ľudskosti i po rokoch predvádzali svoj cynizmus a odosobnenie sa od všetkých negatívnych udalostí druhej svetovej vojny, a tou určite holokaust bol.

5 Propaganda

Ako bolo v predchádzajúcich kapitolách naznačené, tak totalitné režimy využívali politické nástroje ako vládu jednej masovej monopolnej strany, zriaďovali tábory pre odporcov, využívali tajnú políciu a spravodajské služby na získanie potrebných informácií. Implementácia týchto nástrojov sa neobišla bez použitia násilia. Totalitné režimy sa neuchyľovali výhradne na použitie rôznych foriem násilia, ale rovnako dôležitú úlohu zohrávala propaganda. Tá tvorila „image“ politickej strany a režimu.

Hannah Arendt hovorí: *„propaganda je jedným a možno najdôležitejším nástrojom totalitarizmu v styku s netotalitným svetom.“* (Arendt, 1996, s. 476)

Raymond Aron rovnako zdôrazňuje dôležitosť propagandy a monopolu presvedčania. *„Všetky komunikačné prostriedky, rádio, televízia, tlač, sú riadené a ovládané štátom a tými, kto ho zastupujú.“* (Aron, 1993, s. 158)

Politická propaganda národných socialistov v Nemecku využila všetky dostupné metódy na jej efektívne uskutočnenie. Hlavným zdrojom úspechu sa stali emócie, používala veľa krát opakované frázy, uvádzala súhlasné argumenty, vyhýbala sa akýmkoľvek negatívnym protiargumentom, označila nepriateľa ríše a zdôraznila potrebu boja proti nemu. (Krejčí, 2007) Nacistická propaganda mala v nemeckej spoločnosti kľúčovú pozíciu. Dôležitá bola hlavne intenzita propagandy, efektívne využitie televízie, rozhlasu či tlače. U ľudí mala vzbudiť pocit spolupatričnosti, vytvoriť až „náboženský pojem“, pocit, že ľudia patria do politiky a aktívne ju tvoria. (Thamer, 2004) Hlavnou úlohou propagandy v totalitných režimoch bola mobilizácia mäs. Medzi vodcom a masou, alebo stranou a masou mala existovať akási interakcia či jej náznak. Režim to mal docieľať efektívnym využívaním propagandy, ňou vplýval a najmä ovplyvňoval

masy. Najtypickejšími príkladmi boli propagandistické filmy v nacistickom Nemecku a príhovory vrcholných predstaviteľov NSDAP na rôznych straníckych zjazdoch. Intenzita mobilizácie mas sa stupňovala s ich nástupom k moci a iných dôležitých chvíľach režimu. Za také môžeme označiť stranícke zjazdy, protizidovské akcie ako napríklad Krišťalová noc. Ľudia v ére nacizmu vďaka dookola opakovanej propagande uverili, že sú potrební pri vytváraní konkrétnej politiky. Neskôr im dokonca pomáhala ospravedlniť zločiny vykonané nacistom, pričom mieru zodpovednosti a účasti na nich označili ako výsledok systematickej propagandy.

Za vrcholové diela nastickej propagandy možno označiť dokumentárno-propagandistický film *Triumf vôle*¹¹ a príhovor **Josepha Goebbelsa** známy ako *Chcete totálnu vojnu?*¹² Túto reč predniesol **Goebbels** 18. februára 1943 v berlínskom Sportpalaste po kapitulácii nemeckej 6. armády pri Stalingrade. Zhromaždenie malo za úlohu zmobilizovať zostávajúce masy, posilniť ich vieru vo Vodcu nemeckého národa, a v konečné víťazstvo. Príhovorom rovnako odbočil od prehry v Stalingrade. Na konci celého podujatia položil **Goebbels** publiku 10 otázok. Na začiatku tvrdí, že nemecký ľud nestratil vôbec vôľu a vieru v konečné víťazstvo. Pridáva k tomu otázky, či je nemecký národ ochotný stáť za ich vodcom, či sú ochotní pracovať 14 až 16 hodín denne, ak to bude potrebné. (Goebbels, 1943) V piatej otázke hovorí: „*Angličania tvrdia, že nemecký ľud sa bojí totálneho vojenského nasadenia. Ten nechce totálnu vojnu, ale kapituláciu. Preto sa vás pýtam: Chcete totálnu vojnu? Chcete ju, ak to bude nutné totálnejšiu a radikálnejšiu, ako si ju môžete dnes vôbec predstaviť?*“ (Goebbels, 1943, s. 227) Na každú jednu otázku zhromaždenie odpovedalo zborovo áno. Táto reč bola dokonalou ukážkou účinkov propagandy na ľuďoch. Pre nacizmus sa stala propaganda v kooperácii s ostatnými politickými nástrojmi režimu (ideológia, tajná polícia, pracovné tábory) dôležitým prvkom každodenného života Nemcov.

Tomáš Váňa vo svojej knihe *Jazyk a totalitarizmus* venuje pozornosť týmto dvom pojmom, na prvý pohľad možno nezlučiteľným. Totalitný jazyk úzko súvisí s propagáciou totalitného režimu, teda aj s propagandou. Autor prechádza od

¹¹ Triumf vôle natočila známa režisérka Leni Riefensthalová. Propagandistický film vznikol zo 6. zjazdu nastickej strany, ktorý sa konal 5. septembra 1934. To znamená, že zjazd sa odohral krátko po tom, ako Hitler zneškodnil opozíciu v krajine a vo vnútri vlastnej strany. Film stál približne 300 000 ríšskych mariek a natáčalo ho niekoľko kameramanských štábov. Pozri bližšie Knopp, Guido.: Uchopenie moci.

¹² V originále Wollt Ihr den totalen Krieg?

charakteristiky totalitarizmu od rôznych autorov (**Fridrich, Brezinski, Arendt, Aron, Sartori**), cez teóriu komunikácie (**Deutsch**), jazyka a totalitného jazyka (**Orwell**). Za príklad totalitného jazyka uvádza fiktívnu podobu **Georga Orwella** a jeho koncepciu totalitného jazyka (Newspeak). Analyzuje takýto typ jazyka a skúma pri tom komunistické Československo. **Tomáš Váňa** urobil rozbor 12 výťažkov *Rudého práva* z roku 1970, teda z obdobia normalizácie. Režim prostredníctvom jazyka pretváral skutočnú realitu, využíval heslá ako „buduj vlast“, „posilniš mier“, „boj za mier“, „víťazný február“, atď. Kriticky sa vyhraňoval voči „americkým imperialistom“, o ktorých uvádzal negatívne články, na druhej strane noviny podávali správy o úspechoch socialistického spoločenstva. (Váňa, 2013) Takýmto spôsobom režim sám seba propagoval a doslova sa dostával pod kožu ľudí. Totalitný režim v Československu naplno využil svoju propagandu v súdnych procesoch päťdesiatych rokov. Proces s **Miladou Horákovou** vysielali dokonca v rozhlase a občanov zásobovali množstvom informácií v dennej tlači. *Rudé právo* 1. júna 1950 uverejnilo článok s titulkom: „*Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid.*“ (Rudé právo, 1950, s. 3) V článku vykresľovali trinástich obžalovaných ako zradcov republiky, používali rôzne hanlivé slová na ich adresu, ako napríklad politickí stroskotanci, bezohľadní rozvracači, či trockistickí záškodníci. Podľa slov uverejnených v článku mala **Milada Horáková** a ďalší spoluobžalovaní pripravovať ozbrojený puč proti republike, obvinení boli údajne imperialistickými agentmi s fašistickými sklonmi. (Rudé právo, 1950) Aj takýmto spôsobom štátny aparát propagoval režim, neštil sa zinscenovať verejný monster proces proti údajným nepriateľom ľudu. V tých časoch, bolo pre komunistov dôležité nájsť a zničiť takýchto nepriateľov, aby ich neskôr mohli vykresliť prostredníctvom propagandy ako živly, ktoré narúšali režim.

6 Efektívnosť využívania politických nástrojov totalitných režimov

Kambodža		Totalitarizmus	
Československo		Severná Kórea	Nemecko
			Sovietsky zväz

Hlavný rozdiel medzi jednotlivými príkladmi totalitných režimov, ktoré sme tu spomínali bol v efektívnosti využívania ich nástrojov. Vymenovali sme tie najfrekvencovanejšie a môžeme ich zhrnúť do dvoch rovín – mobilizáciu nás a nástroje teroru. Tieto dve roviny vytvárali zmysel a podstatu totalitného režimu. Rozdiel režimov tkvel v tom, ako dokázali tieto dva faktory efektívne skombinovať, resp. k čomu sa viac prikláňali. Ak dokázali využiť obe roviny, tak sa dokázali viac priblížiť na pomyslenej osi (viď obrázok vyššie) totalitarizmu. To znamená, že sa približovali k ideálu totalitarizmu a jeho cieľu – totálnemu ovládnutiu spoločnosti.

Obe spomenuté kritéria dokázali najefektívnejšie využiť Nemecko, Sovietsky zväz a Severná Kórea v súčasnosti. Nie všetky dokázali mobilizáciu nás a nástroje teroru účinne využívať počas celého ich vývoja. Sovietsky zväz zaznamenal najväčší rozmach teroru počas vlády **Stalina**, ten bol namierený na armádu, členov strany a vlastné obyvateľstvo. Špecifikum v tomto ohľade zohrával aj kult osobnosti, ktorý prispel k druhej rovine – k mobilizácii nás, ktorú **Stalin** nepodceňoval. Veľmi dôležitým sa ukázala počas druhej svetovej vojny, keď nemecká armáda zaútočila na Sovietsky zväz, kedy vznikol i pojem Veľkej vlasteneckej vojny. Zaujímavosťou zostáva väzba Rusov na osobnosti, ktoré prinášajú do ich systému určitú mieru stability. Počas **Stalinovej**, neskôr **Chruščovovej** a **Brežnevovej** vlády bol systém stabilný a ešte konkurencieschopný, aj keď už mierne zaostával za USA. Nestabilitu do neho vnieslo časté striedanie, resp. úmrtia generálnych tajomníkov (**Brežnev**, **Andropov**, **Černenko**) a nová politika **Michaila Gorbačova**. Psychologickú väzbu na silné politické osobnosti možno badať aj v súčasnom Rusku.

Zbožštený vodca je dodnes stabilnou súčasťou totalitného režimu v Severnej Kórei. Tento režim uplatňuje obe kritéria, dôraz kladie na propagáciu **Kimovskej** dynastie. Tá je postavená až na mytologickú úroveň, o súčasnom vodcovi a jeho predchodcoch kolujú rôzne legendy. Vytvárajú tak kľúčovú rolu pri ovládaní nás, k teroru, naopak, používajú hlavne svoje pracovné tábory, kde využívajú rôzne metódy a formy násilia (ako prípad popravy **Kimovho** strýka). Tretia ríša sa stala asi jedným z najtypickejších príkladov totalitných režimov, niekedy je nesprávne prirovnávaná k fašistickému Taliansku a frankistickému Španielsku. V oboch prípadoch išlo o autoritatívne režimy. Nacistické Nemecko spĺňalo obidve podmienky pre efektívnosť využívania politických nástrojov totalitných režimov, a tak sa najviac približovalo k ideálu totalitarizmu. Mobilizácia nás a teror vzájomne kooperovali, vyvíjali sa paralelne. Vo veľkej miere využívali propagandu, ktorá zdôrazňovala ich ideológiu a vodcu NSDAP

Adolfa Hitlera. Pre propagandu vytvorili dokonca zvláštne ministerstvo, to bolo nesmierne dôležité vo vojne. V tom čase muselo ľuďom prinášať "pravdivé informácie", aj keď realita bola úplne iná.

Zvláštnosťou pri skúmaní totalitných režimov zostáva režim Červených Khmérov v Kambodži. Jeho bližšie skúmanie ukazuje, že nevykazoval niektoré dôležité hodnoty pre jeho zaradenie k totalitným režimom. Vynikal vo využívaní nástrojov teroru, keď v priebehu štvorročnej vlády zlikvidoval viac ako milión ľudí. Naproti tomu však na mobilizáciu más nevyužíval moderné masovokomunikačné prostriedky (rozhlas, televízia, tlač), o ktoré sa totalitarizmus opiera. Mobilizáciu tak neuskutočňovali cez propagandu ako v Nemecku, ale násilným presídlením obyvateľstva z miest do dedín. Všetci museli pracovať na budovaní agrárneho komunizmu. Československo tiež nepatrilo k učebnicovým príkladom totalitných režimov. Najviac efektívne vo využívaní spomínaných nástrojov bolo koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia. V tomto období bol známy používaním nástrojov teroru, ktoré používal na elimináciu predstaviteľov demokratického režimu (proces s **Miladou Horákovou**), či dokonca proti členom vlastnej strany (proces s **Rudolfom Slánskym**). Teror neskôr išiel do úzadia, hlavne nástupom reformných komunistov (**Alexander Dubček**) a mnoho z obetí päťdesiatych rokov bolo v tom období rehabilitovaných.

Záver

Totalitné režimy sa stali produktom dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia, ešte do dnešných dní niektoré existujú (Severná Kórea). Tieto režimy sa opierali o poslušnosť masovej spoločnosti. Tú dosahovali používaním rôznych politických nástrojov. Medzi také sme zaradili vládu jednej strany, totalitnú ideológiu, tajnú políciu, spravodajské služby, pracovné tábory pre odporcov režimu a propagandu. Každý jeden režim sa snažil využívať vymenované politické nástroje, rozdiel bol v miere ich využívania. Režimy sa usilovali efektívne skombinovať mobilizáciu más (totalitná ideológia, propaganda, vodcovský princíp) a nástroje teroru (pracovné tábory, tajná polícia). Prostredníctvom nich sa dokázali priblížiť ešte viac k totálnemu ovládnutiu spoločnosti.

Nastolenie vlády jednej strany, malej skupiny, či jednotlivca predchádzali určitému historicko-politickému vývoju. V Nemecku a v Československu nastolili totalitný režim po kríze predchádzajúceho demokratického systému. Nacisti

zbúrali ešte stále sa rodiace základy Weimarskej republiky, s ktorou od počiatku nesúhlasili. V Československu po voľbách v roku 1946 komunisti vytvárali tlak na prezidenta a ostatné demokratické strany, čo viedlo k vládnej kríze, ktorá vyvrcholila odchodom týchto strán z vlády. Prezident nakoniec vymenoval novú vládu na čele s **Klementom Gottwaldom**, ktorý na voľné miesta dosadil svojich ľudí. V Rusku a v Kambodži vznikla vláda jednej strany ako výsledok revolúcie (Rusko) a občianskej vojny (Rusko, Kambodža).

Za totalitné ideológie, ako sme uviedli v štúdiu, môžeme považovať komunistickú a nacistickú ideológiu. Ideológie patrili k najvýznamnejším politickým nástrojom totalitných režimov. Obe sa do výraznej miery od seba líšili. Nacizmus bol zameraný na jeden národ a komunizmus, resp. marxizmus internacionálne. Nacizmus vyzdvihoval jednu rasu, boj medzi rasami a právo silnejšieho, hlásal myšlienky rasového antisemitizmu, patril k odporcom demokratických princípov a nakoniec sa usiloval o svetovú hegemoniu. Sovietsky komunizmus vychádzal z diel **Karla Marxa, Fridricha Engelsa a Vladimíra Iljiča Lenina**. Stál za robotníckou a roľníckou triedou, obhajoval myšlienky proletárskej revolúcie v krajinách po celom svete, zdôrazňoval diktatúru proletariátu, socialistické zriadenie, ktoré malo byť zavŕšené fázou komunizmu. Akékoľvek chyby vykonané vo vnútri režimu sa stávali automaticky chybami ideologickými. Občanov totalitného štátu sledovala a zatýkala tajná polícia. Najväčší rozmach tajnej polície sme zaznamenali v nacistickom Nemecku, kde okrem nej predstavitelia štátneho aparátu budovali rôzne spravodajské služby. Tie vznikali ešte pred uchopením moci, v spolupráci s tajnou políciou zhromažďovali a podávali informácie o údajných nepriateľoch ľudu.

Pracovné tábory zriaďované v totalitných podmienkach, vznikali na podobných princípoch, aj keď s určitými odlišnosťami. Ako príklad môžeme uviesť nacistické koncentračné tábory a gulagy v Sovietskom zväze. V sovietskych gulagoch nebolo nikdy použité priemyselné vraždenie jedenej skupiny obyvateľstva. V táboroch Severnej Kórey sa do dnešných dní nachádza množstvo politických väzňov, ktorí sú vystavení neľudskému zaobchádzaniu a brutálnosti.

Posledným skúmaným nástrojom bola propaganda. Na prvý pohľad išlo o jeden z nástrojov, ktorý nevyužíval násilie. Na druhej strane veľakrát ľudí otvorene k násiliu vyzýval. Používaním propagandy totalitný režim priamo vplýval na psychiku, presviedčal ľudí, dokázal im vnútiť „svoju pravdu“. Politické procesy v Československu sú toho dôkazom. Ľudia boli presvedčení o vine

obžalovaných. Nacisti využívali propagandu na mobilizáciu a zdanlivé zapojenie mas do tvorby politiky. Vďaka nej dokázali systematicky a efektívne zmobilizovať masu ľudí, ktorá mala pôsobiť ako jednoliaty a homogénny celok. Takto vytvorená masa sa správala ako jeden človek a často dala súhlas na zločiny vykonané takýmito režimami (smrť Židov v likvidačných táboroch, politické procesy v ZSSR).

Literatúra:

- APPLEBAUM, A. 2004. *Gulag. Historie*. Praha-Plzeň: BETA a Jiří Ševčík, 2004. 604 s. ISBN 80-7306-152-X, ISBN 80-7291-116-3.
- ARENDT, H. 1996. *Původ totalitarizmu*. Praha: OIKOYNENH, 1996. 679 s. ISBN 80-86005-13-5.
- ARON, R. 1993. *Demokracie a totalitarizmus*. Brno: Atlantis, 1993. 218 s. ISBN 80-7108-0640.
- BALÍK, S. – KUBÁT, M. 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán, 2012. 215 s. ISBN 978-80-7363-266-3.
- BULLOCK, A. 2005. *Hitler a Stalin. Praelní životopisy*. Praha: KMa, 2005. 1029 s. ISBN 80-7309-264-6.
- EMMERT, F. 2006. *Holocaust*. Brno: Computer Press, 2006. 64 s. ISBN 80-251-1204-7.
- FRY, H. 2011. *Z Dachau do dne vítězství. Skutečný příběh muže, který přežil Dachau a jako řidič tanku bojoval v první linii západní fronty*. Libeznice: Vikend, 2011. 238 s. ISBN 978-80-7222-792-1.
- FURET, F. – NOLTE, E. 2001. *Fašizmus a komunizmus. Konfrontácia názorov*. Bratislava: Agora, 2001. 109 s. ISBN 80-967-210-9-7.
- GELLATELY, R. 2003. *Kdo podporoval Hitlera. Spoločenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu*. Praha: Prostor, 2003. 382 s. ISBN 80-7260-082-6.
- GISEVIUS, B. H. 2009. *Cesta do pekel. Od požáru Říšského sněmu po operaci Valkýra*. Praha: Naše vojsko, 2009. 440 s. ISBN 978-80-206-1057-7.
- GOBINEAU ARTHUR DE, J. 1915. *The inequality of human races*. New York: G. P. Putnam's sons, 1915.
- GOEBBELS, J. 1943. *Wollt ihr den totalen Krieg?* In *Der Zweite Weltkrieg 1939 – 1945. Ereignisse und Hintergründ in Wort und Bild*. München: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1999. 480 s. ISBN 3-8094-5011-1.
- HEYWOOD, A. 2008. *Politické ideologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. 362 s. ISBN 978-80-7380-137-3.

- HITLER, A. 2000. *Mein Kampf*. Bratislava: ARA, 2000. 439 s. ISBN 80-969371-0-3.
- HUSSON, E. 2009. *Heydrich – Konečné řešení židovské otázky*. Praha: Domino, 2009. 430 s. ISBN 978-80-7303-467-2.
- CHAMBERLAIN STEWART, H. 1912. *The foundation of the nineteenth century*. NEW YORK: JOHN LANE COMPANY, 1912.
- KAPLAN, K. 2009. *Kronika komunistického Československa. Gottwald a Slánský*. Praha: Barrister and Principal, 2009. 380 s. ISBN 978-80-87029-53-4.
- KATUNINEC, M. 2009. *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. VEDA: Bratislava, 2009. 449 s. ISBN 978-80-224-1084-7.
- KNOPP, G. 2008. *Uchopenie moci*. Bratislava: Ikar, 2010. 206 s. ISBN 978-80-551-21543.
- KNOPP, G. 2010. *Wehrmacht*. Bratislava: Ikar, 2010. 279 s. ISBN 978-80-551-1917-5.
- KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha: EKOPRESS, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7.
- KULAŠIK, P. 1999. *Socializmus*. Univerzita Mateja Bela: Banská Bystrica, 1999. 277 s. ISBN 80-8055-233-9.
- LANG VON, J. 2008. *Gestapo. Nástroj teroru*. Praha: Naše vojsko, 2008. 255 s. ISBN 978-80-206-0941-0.
- LAQUEUR, W (ED.). 2001. *The Holocaust Encyclopedia*. New Haven, London: University Press, 2001. 765 s. ISBN 0-300-08432-3.
- LYSÝ, J. *Dejiny politického myslenia II*. Univerzita Komenského: Bratislava, 2006. 184 s. ISBN 80-233-2242-3.
- MARX, K - ENGELS, F. 1972. *Manifest Komunistickej strany*. Bratislava: Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, 1972. 56 s. ISBN 80-89044-69-7.
- ŘÍCHOVÁ, B. 2006. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006. 303 s. ISBN 80-7367-177-8.
- SARTORI, G. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. 512 s. ISBN 80-7115-0495.
- SARTORI, G. 2005. *Strany a stranické systémy*. Praha: CDK, 2005. 468 s. ISBN 80-7325-062-4.
- SHIRER, W. L. 2004. *Vzestup a pád třetí říše: dějiny nacistického Německa*. Brno: L. Marek, 2004. 1118 s. ISBN 80-86263-51-7.
- STEFFAHN, H. 1998. *Hitler*. Praha: Gevak, 1998. 182 s. ISBN 80-85885-27-1
- Svedectvo Filipa Bialowitza – muža, ktorý prežil Sobibor. In VANĚK, M. 2014. *Sobibor. Neznáma história*. Bratislava: EDAH, 2014. 93 s. ISBN 978-80-971425-2-0.

- VÁŇA, T. 2013. *Jazyk a totalitarizmus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2013. 159 s. ISBN 978-80-7325-316-5.
- VANĚK, M. 2014. *Sobibor. Neznámá historie*. Bratislava: EDAH, 2014. 93 s. ISBN 978-80-971425-2-0.
- VEBER, V. 2001. *Komunistický experiment v Rusku 1917 – 1991*. Praha: Roman Míšek, 2001. 233 s. ISBN 80-86277-14-3.
- Chtěli válku proti republice, aby mohli kapitalisté znovu vykořisťovat náš lid. První den přelíčení: Obžalovaná Horáková se přiznává k nejtěžším zločinům. 1950. In *Rudé právo*. roč. 30, 1950, 129. s. 3
- JAŠEK, P. 2010. Plánoval Stalin napadnout Německo. In *Historická revue*. ISSN 1335-6550. 2010. roč. 21. č. 4-5. s.34 – 40.
- VALENT, J. - VALENT, P. 1917. Októbrový puč. Bolševický nástup k moci v roku 1917. In *Historická revue*. ISSN 1335-6550. 2007. roč. 18. č. 2. s. 22 – 28.
- Die Verfassung des Deutschen Reichs (Weimarer Reichsverfassung)*. 1919. Dostupné na internete: <http://www.documentarchiv.de/index.html>
- GOTTWALD, K. 1929. Národní shromáždění. Praha, 21. 12. 1929. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/007schuz/s007003.htm>
- CHA, V. – LLOYD L. 2014. *Gulags of North Korea*. In *Foreign Policy*. Dostupné na internete: <http://foreignpolicy.com/2014/06/10/the-gulags-of-north-korea/>
- KIERNAN, B. 1941. The Cambodian Genocide, 1975 – 1979. Dostupné na internete: <http://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Cambodian%20genocide.pdf>
- Richtlinien für die Behandlung politischer Kommissare*. Obers Kommando Whermacht, 1941. Dostupné na internete: http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0088_kbe&object=facsimile&pimage=2&v=150&nav=&l=de
- THAMER, HANS-ULRICH. 2004. *Propaganda und politischer Kult*. Dostupné na internete: <http://www.zukunft-braucht-erinnerung.de/propaganda-und-politischer-kult/>
- TONG-HJUK, S. 2014. Uprchlík z lágru v KLDŘ: Nejhorší vzpomínka? Narodit se v pekle. Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/287903-uprchlik-z-lagru-v-kldr-nejhors-i-vzpominka-narodit-se-v-pekle/>
- Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat*. 1933. Dostupné na internete: <http://www.documentarchiv.de/index.html>
- WERTH, N. 1999. Stát proti svému lidu. In *Černá kniha Komunistů. Zločiny, teror, represe. I*. Praha: PASEKA, 1999. ISBN 80-7185-194.